

**Advies van de Ethische Codecommissie voor Musea d.d. 6 januari 2022
naar aanleiding van het adviesverzoek van de Stichting Museumregister Nederland
d.d. 16 juni 2021**

Afstoting van objecten zonder volstrekte helderheid over eigenaarschap

1. Het adviesverzoek

De Stichting Museumregister Nederland (hierna: Museumregister Nederland) heeft de Ethische Codecommissie voor Musea (hierna: de Commissie) op grond van artikel 9 van haar Reglement verzocht te adviseren over de mogelijkheden van afstoting¹ van objecten waarvan, zonder zeer grote inspanningen en met aanzienlijke kans op het blijvend ontbreken van duidelijkheid, geen volstrekte zekerheid verkregen kan worden over de eigendomssituatie of eventuele beperkende (schenkings)voorwaarden.

In het bijzonder heeft Museumregister Nederland gevraagd of er - in lijn met de Ethische Code voor Musea - uitzonderingssituaties mogelijk zijn van het vereiste van duidelijkheid over de eigendom voor afstoting van objecten met een Deltaplan categorie A- en B-waardering, en zo ja onder welke voorwaarden, mede rekening houdend met de conditie van de objecten en de beoogde wijze van afstoting (herplaatsing of een van de varianten van herbestemming; verkoop tot en met vernietiging).

Daarnaast heeft Museumregister Nederland de vraag voorgelegd of er ontwikkelingen zijn die mogelijk reden geven tot herziening of actualisatie van de bijzondere voorwaarden voor de afstoting van bulkgoederen die genoemd zijn in het advies 'Bulkafstoting' van de Commissie uit 2013.

Museumregister Nederland geeft aan dat zich situaties voordoen waarin sprake is van de wens tot afstoting van objecten met een hogere waardering (Deltaplan categorie A/B), in combinatie met een slechte(re) conditie (conditie laag/gemiddeld op grond van de waarderingsmethodiek 'Op de Museale Weegschaal'), waarbij echter geen volstrekte helderheid bestaat over het eigenaarschap of eventuele beperkende schenkingsvoorwaarden.

Aanleiding voor de adviesvraag is de voorgenomen afstoting door een museum van een collectie meubels. Deze collectie is in bezit van een gemeente en wordt beheerd door het museum. Vermoed wordt dat de objecten eigendom zijn van de gemeente, maar van een

¹ In het adviesverzoek en in dit advies zal consequent van 'afstoting' blijven worden gesproken. Deze term impliceert eigendomsoverdracht. In de casus van dit advies is mogelijk sprake van objecten waarvan de eigendom -zonder dat dat bekend is- bij een derde berust. Dan kan strikt genomen geen sprake zijn van eigendomsoverdracht. Het zou daarom zuiverder zijn om in dat geval van 'bezitsoverdracht' te spreken, maar gezien de gangbaarheid van de term 'afstoting' zal de Commissie deze term ook voor die gevallen blijven hanteren in dit advies.

deel van deze collectie heeft men de eigendomssituatie niet volledig kunnen achterhalen, hetzij omdat niet duidelijk is wie eigenaar is, hetzij omdat niet zeker is of er bij de schenking aan de gemeente specifieke voorwaarden zijn gesteld met betrekking tot het afstoten van de objecten (bijv. de schenkingsovereenkomst is niet beschikbaar). Het betreft objecten gewaardeerd in Deltaplan categorie A, B, C en D, met een conditie variërend van goed tot slecht. De meubels met Delta-categorie C en D worden sowieso afgestoten, met inachtneming van de huidige LAMO (waarin de bijzondere voorwaarden uit het advies 'Bulkafstoting' uit 2013 zijn verwerkt). De vragen doen zich specifiek voor ten aanzien van de A en B-categorie.

2. Werkwijze

De Commissie heeft dit adviesverzoek behandeld in een voorbereidend overleg in kleine samenstelling d.d. 30 augustus 2021, waarbij aanwezig waren prof. dr. W.A.H. Modest, drs. L. Pelsers en mr. R.W. Polak (voorzitter), en in haar vergadering van 13 september 2021, waarbij aanwezig waren prof. mr. dr. A.M. Hol, prof. dr. W.A.H. Modest, drs. L. Pelsers, mr. R.W. Polak (voorzitter) en drs. M.J. Ruiter.

Nader overleg in kleine samenstelling heeft plaatsgevonden d.d. 19 oktober, 29 oktober en 16 november 2021, waarbij aanwezig waren drs. M.J. Ruiter en prof. mr. dr. A.M. Hol. Daarna heeft opnieuw plenaire bespreking plaatsgevonden in de vergadering van 6 december 2021, waarbij aanwezig waren mr. dr. E. Campfens, prof. mr. dr. A.M. Hol (plv. voorzitter), prof. dr. W.A.H. Modest en drs. M.J. Ruiter. Bij alle overleggen fungeerde mr. J.A. van Ooijen MA als secretaris.

Op 7 en 12 juli 2021 en 7 september 2021 hebben gesprekken plaatsgevonden met medewerkers van Museumregister Nederland en met het museum, ter verdere verduidelijking over de vraagstelling en de achtergrond van de casus. Een concept voor het advies is voor een zienswijze aan Museumregister Nederland voorgelegd en op 26 oktober 2021 besproken. Museumregister Nederland heeft op 2 november en 28 december 2021 schriftelijke reacties ingebracht naar aanleiding waarvan wijzigingen zijn aangebracht. Het advies is vastgesteld op 6 januari 2022.

3. Algemene uitgangspunten

Voor afstoting is in beginsel zekerheid nodig over de eigendomssituatie (Leidraad Afstoten Museale Objecten, hierna LAMO, pagina 17-19). Afstoting kan alleen door de eigenaar of met toestemming/mandaat van de eigenaar. Indien het object is verkregen door schenking, legaat etc. kan afstoting alleen plaatsvinden als daarover in de (schenkings)overeenkomst of het legaat geen beperkende voorwaarde is gesteld.

In de [LAMO](#) is vermeld over 'Vaststelling eigendom' (pag. 17-18):

Als het museum eigenaar is van de objecten, dan is het in beginsel bevoegd om de objecten af te stoten. Er kunnen echter beperkingen gelden ten aanzien van bijvoorbeeld schenkingen, erfstellingen, legaten, gesubsidieerde aankopen of restauraties. (...) Als niet het museum, maar [een ander] eigenaar is [dan heeft het museum] de formele toestemming van de eigenaar nodig om te kunnen afstoten. (...) Als de eigenaar onbekend is kan een museum als houder niet overgaan tot afstoten. (...)

4. Overwegingen van de Commissie

Inleidend: Deltaplan en Op de Museale Weegschaal

De hoofdvraag is wat de mogelijkheden zijn voor afstoting van objecten waarvan zonder zeer grote inspanningen geen volstrekte zekerheid verkregen kan worden over de eigendomssituatie of eventuele beperkende (schenkings)voorwaarden. Beperkende schenkingsvoorwaarden kunnen bijvoorbeeld bepalen dat een object in de collectie moet blijven waaraan het is geschonken.

In de vraagstelling is specifiek aandacht gevraagd voor objecten met een waardering A/B volgens de methodiek van het Deltaplan die desondanks een lage of gemiddelde erfgoedwaarde hebben volgens de methodiek 'Op de Museale Weegschaal', bijvoorbeeld vanwege een slechte conditie.

Deze formulering van de vraagstelling met verwijzing het Delta-plan is ingegeven doordat de objecten uit de casus waaruit de vraag voortkomt, zijn gewaardeerd volgens die methodiek. Inmiddels is de waarderingsmethodiek uit het rapport 'Op de Museale Weegschaal' gangbaar (hierna: de Weegschaal). De laatste versie van de LAMO sluit ook daarbij aan. De beide methodieken lopen niet zonder meer parallel. Zo kunnen bijvoorbeeld objecten met een waardering 'A' of 'B' toch een lage beschermwaardigheid hebben volgens de methodiek van de Weegschaal. Evenmin geldt dat objecten met een waardering 'C' of 'D' nooit beschermwaardig zijn.

Hoewel de categorieën van het Deltaplan nog steeds in veel registraties voorkomen, is het toch wenselijk die methodiek gaandeweg te vervangen door de Weegschaal, aangezien die nu eenmaal (ook) het uitgangspunt is in de LAMO. De Commissie zal de hiernavolgende overwegingen daarom formuleren in termen van beschermwaardigheid zoals bedoeld in de Weegschaal en de LAMO, en niet langer verwijzen naar de Delta-categorieën.

Juridische en ethische overwegingen

Aan eigendomskwesties kleven behalve juridische ook ethisch aspecten. Musea hebben de plicht en verantwoordelijkheid zorgvuldig om te gaan met hun collecties. Dat brengt onder meer mee dat zoveel mogelijk helderheid moet bestaan over de status en eigendom van de objecten, in de eerste plaats in de administratie van het desbetreffende museum. Wanneer er onduidelijkheden zijn, kan dit behalve in juridisch opzicht ook in ethisch opzicht problemen opleveren. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer het museum objecten heeft verworven uit schenkingen waarvan de schenkingsvoorwaarden niet langer bekend zijn, of wanneer men objecten in bruikleen heeft gekregen, maar niet meer kan worden nagegaan wie de bruikleengever was. Afstoting van dergelijke objecten kan niet zonder meer.

Indien de eigenaar van een object vanwege ontbrekende informatie in het geheel niet meer valt te achterhalen, kan op juridische gronden veelal worden gesteld dat de eigendom na verstrijken van een verjaringstermijn alsnog toekomt aan degene die het op dat moment in bezit heeft. Dit is omdat na verjaring eventuele claims van anderen die stellen eigenaar te zijn, niet langer afdwingbaar zijn en artikel 3:105 BW bepaalt dat in dat geval de eigendom overgaat naar de bezitter. Hiervoor bestaan echter uitzonderingen op grond van internationale regelgeving. Bovendien kan het vanuit ethisch oogpunt bezwaarlijk zijn dat

een museum zich beroept op eigendomsverkrijging louter ten gevolge van verjaring van de claims van andere rechthebbenden.

De overwegingen hieronder schetsen ethisch verantwoorde mogelijkheden voor afstoting van objecten waarvan zonder zeer grote inspanningen geen volstrekte zekerheid verkregen kan worden over de eigendomssituatie of eventuele beperkende (schenkings)voorwaarden.

Beschermwaardige objecten

Het toekennen van een kwalificatie over de 'beschermwaardigheid' aan een object heeft niet enkel betekenis jegens de eigenaar of het museum, maar ook jegens andere publieke collecties in Nederland. Het object heeft daarmee een bepaalde 'status' gekregen binnen de publieke collecties in Nederland.

De Commissie vindt het te verantwoorden dat een beschermwaardig object waarvan zonder zeer grote inspanningen geen volstrekte zekerheid verkregen kan worden over de eigendomssituatie of beperkende (schenkings)voorwaarden, wordt afgestoten binnen het domein van geregistreerde musea, aangezien het object binnen de publieke collecties in Nederland blijft. De LAMO spreekt in dit verband over 'herplaatsing'.

Bij een dergelijke afstoting is het wel noodzakelijk dat het overdragende museum de onzekerheid over het eigenaarschap of de beperkende voorwaarden ondubbelzinnig aan het ontvangende museum kenbaar maakt. Het ontvangende museum zal deze onzekerheid moeten erkennen, en schriftelijk moeten aanvaarden dat een rechthebbende (de oorspronkelijke eigenaar, schenker of erfgenaam) zich alsnog kan melden om aanspraak op het object te maken of een beroep te doen op de oorspronkelijke schenkingsvoorwaarden. Het ontvangende museum verkrijgt dus niet meer rechten dan het overdragende museum had. Daarnaast zal het ontvangende museum over de eigendomsstatus transparant moeten zijn. De rechten van een mogelijke andere eigenaar worden op deze manier gerespecteerd.

In lijn met het advies 'Afstoting buiten domein geregistreerde musea' (2020) is het ook te verantwoorden indien een object waarvan het eigenaarschap onzeker is, op de bovengenoemde manier wordt afgestoten buiten het domein van geregistreerde musea aan een andere (erfgoed)instelling, mits die voldoet aan de voorwaarden geformuleerd in dat advies. Die voorwaarden zijn (kort weergegeven):

- a) De beoogde erfgoedinstelling zal een toezegging richten aan Museumregister Nederland dat zij bij afstoting van deze objecten in de toekomst de procedure van de LAMO en het onderhavige advies zal volgen.
- b) De af te stoten objecten passen naar hun aard specifiek bij de collectie die de beoogde erfgoedinstelling al beheert.
- c) De beoogde erfgoedinstelling kan de kwaliteit van de zorg garanderen op hetzelfde niveau als een geregistreerd museum. Het gaat hierbij om toepasselijke standaarden voor beheer, om de kwaliteit van de beheeromstandigheden en faciliteiten en om het niveau van de benodigde expertise.
- d) De collectie van de beoogde erfgoedinstelling is in beginsel toegankelijk voor het publiek, en de erfgoedinstelling zal ruimhartig omgaan met bruikleenverzoeken door musea ten aanzien van de te ontvangen objecten.

- e) Indien de af te stoten groep objecten gezamenlijk een beschermwaardig ensemble vormt, dan zal de beoogde erfgoedinstelling garanderen dat de integriteit van het ensemble in de toekomst intact blijft.
- f) De beoogde erfgoedinstelling zal de Ethische Code voor Musea onderschrijven.

Niet-beschermwaardige objecten

De Commissie vindt het te verantwoorden dat niet beschermwaardige objecten waarvan zonder zeer grote inspanningen geen volstrekte zekerheid verkregen kan worden over de eigendomssituatie of eventuele beperkende (schenkings)voorwaarden worden afgestoten, hetzij door herplaatsing of herbestemming in alle varianten (zoals beschreven op pagina 9 van de LAMO). Voor het vaststellen dat er geen sprake is van beschermwaardigheid wordt op de gebruikelijke manier de LAMO gevolgd.

Bij een dergelijke afstoting is het wel noodzakelijk dat het overdragende museum de onzekerheid over het eigenaarschap of de beperkende voorwaarden ondubbelzinnig aan de ontvanger kenbaar maakt. De ontvanger zal deze onzekerheid moeten erkennen, en schriftelijk moeten aanvaarden dat een rechthebbende (de oorspronkelijke eigenaar, schenker of erfgenaam) zich alsnog kan melden om aanspraak op het object te maken of een beroep te doen op de oorspronkelijke schenkingsvoorwaarden. De ontvanger verkrijgt dus niet meer rechten dan het overdragende museum had. Daarnaast zal de ontvanger over de eigendomsstatus transparant moeten zijn. De rechten van een mogelijke andere eigenaar worden op deze manier gerespecteerd.

Als uiterste vorm van herbestemming behoort ook vernietiging tot de mogelijkheden. In dat geval is geen sprake van een ontvanger aan wie de onzekerheid over de eigendomssituatie kan worden kenbaar gemaakt. Gezien de onomkeerbaarheid van vernietiging dient het museum zorgvuldig af te wegen wat de consequentie zou zijn indien een eigenaar, bijvoorbeeld een bruikleengever, zich alsnog meldt. De aandachtspunten voor vernietiging genoemd in de LAMO (bijlage 5) gelden onverkort.

Afstoting van bulkcollecties waarvan de eigendomssituatie niet kan worden vastgesteld

Volgens de [LAMO](#) wordt onder ‘bulkcollecties’ verstaan: “grote collectieonderdelen van geringe erfgoedwaarde”. Al ten tijde van de eerste versie van de LAMO bestond er behoefte aan versoepelde eisen aan de afstoting van bulkobjecten.

In 2013 heeft de Commissie een advies geformuleerd over de afstoting van ‘bulkobjecten’ uit de waarderingscategorieën C en D van het Deltaplan ([advies Bulkafstoting 2013](#)). Wat betreft de mogelijkheid van afstoting indien onduidelijkheid bestaat over de eigendom of beperkende schenkingsvoorwaarden, stelt het advies in punt 13 voorwaarden aan het maken van een uitzondering op het vereiste van eigendom hebben. Dit advies en de geformuleerde voorwaarden zijn (verkort) opgenomen in de LAMO op pag. 18-19:

** Het museum dient minimaal één (vrijwel) identiek exemplaar te behouden.*

** Het museum moet al het redelijkerwijs mogelijke hebben gedaan om herkomst en eigendomsstatus vast te stellen.*

- * De afstotingsoperatie en de voorwerpen dienen zo goed mogelijk te worden gedocumenteerd, binnen het daarvoor redelijke budget en tijdsbeslag.*
- * Bij de uiteindelijke afstoting moet altijd de LAMO worden gevolgd.*

Het bovengenoemde advies dateert van vóór de publicatie van de Weegschaal (2014) en van vóór de meest recente versie van de LAMO (2016) en hanteert daarom nog de categorieën uit het Deltaplan. Het advies heeft betrekking op bulkcollecties, oftewel grote collectieonderdelen van geringe erfgoedwaarde. Het ligt in de rede dat het hierbij gaat om gelijksoortige objecten. In het advies van 2013 is deze gelijksoortigheid ook beoogd, zo blijkt uit de eerste voorwaarde. Het is niet de bedoeling dat niet-beschermwaardige objecten die als groep worden bestempeld maar onderling onvergelijkbaar zijn, als ‘bulk’ worden behandeld. Daar is de lichtere afstotingsprocedure voor bulkcollecties niet voor bedoeld. Onder ‘bulk’ wordt verstaan: een ruim aantal objecten (meer dan drie) van lage erfgoedwaarde die onderling vergelijkbaar en vrijwel uitwisselbaar zijn wat betreft type object, kwaliteit en conditie.

Bulkcollecties mogen worden afgestoten op een minder arbeidsintensieve manier. Dat houdt in dat bij de melding op de Afstotingsdatabase mag worden volstaan met een groepsgewijze omschrijving (LAMO pagina 20). Daarnaast is afstoting van bulkcollecties waarbij onduidelijkheid bestaat over de eigendom of beperkende schenkingsvoorwaarden toegestaan onder de voorwaarden zoals opgenomen in de LAMO op pag. 18-19.

De Commissie vindt het aanvaardbaar om de eerste voorwaarde te verruimen naar:

- * Er dient minimaal één (vrijwel) identiek exemplaar behouden te blijven binnen de publieke collecties in Nederland.

Ook bij een dergelijke afstoting is het van belang transparant te zijn over de onzekerheid over het eigenaarschap of eventuele beperkende voorwaarden.

Conclusie

Afstoting van objecten waarvan zonder zeer grote inspanningen geen volstreekte zekerheid verkregen kan worden over de eigendomssituatie of beperkende (schenkings)voorwaarden is mogelijk, onder voorwaarden en onder volledige transparantie.

Voor beschermwaardige objecten geldt dat afstoting mogelijk is binnen het domein van geregistreerde musea en (erfgoed)instellingen die daarmee voor dit doel gelijk te stellen zijn. Voor niet-beschermwaardige objecten geldt dat deze, na het volgen van de LAMO, ook buiten dat domein kunnen worden afgestoten.

Zo blijven de algemene doelstellingen van de LAMO gewaarborgd, te weten de bescherming van het erfgoed van nationaal belang, de ondersteuning van het collectiemanagement, en de bevordering van het maatschappelijk vertrouwen in de museumbranche. Tevens worden hiermee de mogelijk op het moment van afstoting onbekende rechten van derden gewaarborgd.